

שלושה ימים בחודש אייר תש"ח – עיון מחודש לאור המקורות

אריאל פלדשטיין

השנה מציינת מדינת ישראל יובל חמישים להקמתה. זו הזדמנות לעיין מחדש בדיוני מנהלת העם, שהתקיימו ערב ההכרזה על הקמת המדינה. מאמר זה עוסק בשתי סוגיות הקשורות לאירוע זה. חלקו הראשון בוחן את מהלך הדיון וההצבעה על ההכרזה כפי שהם משתקפים מן המקורות הראשוניים ומאופן תיאורם בהיסטוריוגרפיה. חלקו השני של המאמר דן בסוגיית עיצוב הנוסח הסופי של מגילת העצמאות. נוסח זה נבחן מתוך השוואתו לשני הנוסחים שקדמו לו, ומתוך התמקדות בניסיון למצוא את 'סביעות האצבעות' של מעצבו.

ישיבת מנהלת העם, 12.5.48

חוקר ההיסטוריה המנסה למצוא תשובה לשאלה כיצד הצביעו חברי מנהלת העם בעניין קבלת ההצעה האמריקנית בדבר שביתת הנשק אינו יכול למצוא תשובה זו בפרוטוקול הישיבה¹ הפרוטוקול אינו מפרט את רשימת המצביעים ואת אופן

* מאמר זה מוקדש לזכרו של חיים גרינשטיין ז"ל, איש חוץ ועמל, כלשון מגילת העצמאות: 'הפריחו נשמות [...] בנו כפרים וערים והקימו ישוב גדל והולך'.

1. במרס הכריז במועצת הביטחון וורן אוסטיין, ראש משלחת ארצות-הברית, שארצו מתכוונת לבקש כינוס מיוחד של עצרת האו"ם במטרה לשנות את ההחלטה מ-29 בנובמבר ולהביא לכינונו של 'משטר נאמנות זמני בהסות האו"ם' בארץ-ישראל. העצרת נפתחה רק ב-16 באפריל, בשל מגבלות פרוצדורליות, ונציגי ארצות-הברית הציגו בה בכל המרחק והמיומנות האפשריים את התוכנית שעובדה במחלקת המדינה, ושלפיה תמסור ממשלת המנדט את נכסיה לוועדה קרואה מטעם האו"ם, ואת הריבונות על הארץ תקבל ממשלה זמנית שבראשה יעמוד מושל כללי, אשר יתמנה מטעם מועצת הנאמנות של הארגון. לאחר כינון משטר זה ייעשו מאמצים לעודד הקמת מוסדות מחוקקים וורוע מבצעת מקומית. כשלב ביניים לקראת יישום הסדר זה הוצע להכריז על שביתת נשק למשך שלושה חודשים. ראה: Z. Ganin, *Truman, American Jewry and Israel, 1945-1948*, New York 1979; M. J. Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, Princeton, NY 1982; idem, *Truman and Israel*, Berkeley, CA 1990

התפלגות הצבעתם: ואולם, חוקרים שונים נקבו בשמות. לפי מחקריהם, ששת חברי מנהלת העם שהתנגדו להצעה בעניין שביתת הנשק, ולמעשה תמכו בהכרזה על הקמת מדינה יהודית, היו דוד בן-גוריון, משה שרתוק (שרת), אהרן ציולינג מרדכי בנטוב, משה שפירא ופרץ ברנשטיין; לפי מחקרים אלה, ארבעת החברים שתמכו בהצעה היו אליעזר קפלן, דוד רמז, פליקס רוזנבליט (פנתס רוזן) ובכור שטרית.² עיון מחודש בסוגיה זו הוא בעל חשיבות, מאחר שהרושם העולה מעיון במקורות הראשוניים שונה מן הרושם שהתקבל בעקבות מחקרים למיניהם – רושם שהשפיע על עיצוב תודעתו של הציבור בנוגע לאלה מחברי מנהלת העם שהצביעו בעד קבלת הסכם שביתת הנשק. לימים הצטיירו אותם חברים כמי שלא היו מוכנים לשאת באחריות לתוצאות ההכרזה על הקמת המדינה והיו מוכנים לוותר בשעה גורלית זו על עתיד העם היהודי.

בבוקרו של יום רביעי, 12 במאי 1948, התכנסו חברי מנהלת העם לישיבתם החשובה ביותר. בישיבה נכחו רק עשרה משלושה עשר חברי מנהלת העם.³ הישיבה נמשכה עד השעות הקטנות של הלילה, ובמהלכה שמעו הנוכחים סקירות מצב מפייהם של גולדה מאירסון (מאיר), משה שרת, יגאל ידין וישראל גלילי. בסיומה של הישיבה היתה אמורה להתקבל החלטה בדבר הצעדים שיינקטו עם סיומו של המנדט הבריטי בארץ-ישראל, ב-14 במאי בחצות.

בפתח הישיבה דיווחה גולדה מאיר על פגישתה עם המלך עבדאללה. היא סיפרה שהמשא-ומתן עמו הגיע למבוי סתום, כאשר נדחתה הצעתו שהמדינה היהודית תהיה אזור אוטונומי בתוך ממלכת ירדן. בפגישתו עמה הוא טען שכעת לא נותרה לו ברירה אלא להצטרף למדינות ערב האחרות במאבקן הצבאי נגד המדינה היהודית: 'שוב ושוב חזר על האזהרה, אבל לא בדרך של איום. [...] הוא מצטער מאוד – אמר – אבל אין לו ברירה'.⁴ למשתתפים בדיון היה ברור שנסתם הגולל על האפשרות שירדן תישאר

2. י' סלוצקי, ספר תולדות ההגנה, ספר ג, חלק שני, תל-אביב תשל"ב, עמ' 1354-1356, 1792 (הערה 23); ש' טבת, 'הכרעה על חוט השערה', הארץ, 6 במאי 1973; מ' ברוזנהר, בן-גוריון, ב, תל-אביב 1987, עמ' 710-741; י' הלר, כמאבק למדינה, ירושלים תשמ"ה, עמ' 110 (הערה 231); מ' אביוהר וא' בראלי (עורכים), עכשיו או לעולם לא, בית-ברל 1989, עמ' 484.

3. דוד בן-גוריון, משה שרתוק, אליעזר קפלן, דוד רמז, מרדכי בנטוב, אהרן ציולינג, פרץ ברנשטיין, פליקס רוזנבליט, בכור שטרית ומשה שפירא. יצחק גרינבוים ויהודה לייב מימון לא הצליחו להגיע מירושלים. יצחק מאיר לוין שהה באותה עת בארצות-הברית. ראה: ז' שרף, שלושה ימים, תל-אביב 1959, עמ' 59; ב-1 במרס 1948 החליטה מליאת הוועד הלאומי על הקמת מועצת ממשלה זמנית של המדינה היהודית, כמתבקש על-פי החלטת האו"ם. הוועד הפועל הציוני, שהתכנס בתל-אביב בחודש אפריל 1948, אישר החלטה זו. סעיף 15 של החלטות הוועד הפועל הציוני קבע רשות מבצעת של מדינת היהודים בשם 'מנהלת העם': 'ג' חברים, אשר תהיה אחראית בפעולתה בפני מועצת העם'. ראה: ישיבת הוועד הפועל הציוני, אצ"מ S 5.

4. ישיבת מנהלת העם, 12.5.48, בתוך: מנהלת העם: פרוטוקולים, 18 באפריל-13 במאי 1948, ירושלים 1978, עמ' 42.

מחוץ למעגל המדינות שיילחמו נגד המדינה היהודית. כעת לא היה כל ספק שביום סיום המנדט יפלו צבאות ערב לשטחה של המדינה.

הדובר הבא היה משה שרת. הוא תיאר את התמורות ביחסם של הממשל האמריקני בכלל ושל מחלקת המדינה בפרט לתוכנית החלוקה שהתקבלה במושב עצרת האומות המאוחדות ב־29 בנובמבר 1947. כמו־כן מסר כי מחלקת המדינה הציעה להנהיג משטר נאמנות בארץ־ישראל, וכשלב ביניים ביישומה הציעה שהצדדים היריבים יכריזו על שביתת נשק. הערכתו היתה שהעוקץ בענין העיקרי של שביתת־הנשק הוא לא העוקץ הצבאי, אלא העוקץ המדיני. לא הפסקת המלחמה, אלא ויתור היהודים על הקמת המדינה העצמאית בתאריך זה.⁵ ג'ורג' מרשל, מזכיר המדינה האמריקני, דרש בכל תוקף שישראל תקבל את ההצעה בעניין שביתת הנשק. לחצים הופעלו גם מכיוונם של דרגים בינוניים במחלקת המדינה, שהשמיעו איומים שונים. שרת ציטט בפני חברי מנהלת העם חלק מן האיומים: "אנחנו לא ניתן ליהודים לנהל מלחמה, שאיננו רוצים בה, בדולארים שלנו". [...] אם הם לא יצליחו ולא תהיה שביתת־נשק - אזי הם יפרסמו את כל החומר שיש בידיהם [...] מזה יבולע ליהדות אמריקה, וזה יפלג את החזית הפרו־ציונית באמריקה, כאשר יהיו יהודים, שכאשר יעמדו בפני הברירה אם לעמוד לימין הישוב או לקבל את הדין של ממשלת ארה"ב, הם יקבלו את הדין. מזה גם יצא נחשול גדול מאוד של אנטישמיות באמריקה".⁶

בהמשך הציג שרת את טיוטת הסכם שביתת הנשק שניסחה מחלקת המדינה האמריקנית; במרכזו הטיטה עמדה ההצעה שהצדדים הלוחמים יפסיקו מיד את כל הפעולות הצבאיות ויקבלו את מרותה של ועדה מטעם האו"ם, שתנהל את ענייני הביטחון והשירותים לציבור מתוך הכרה בצורך במערכות הנפרדות ליהודים ולערבים. עוד הוצע כי במהלך תקופה זו, שתימשך שלושה חודשים, לא יוכנסו לארץ נשק ולוחמים. תגובתו של שרת להצעה זו היתה: 'בשבילנו להסכים לדחיה כלשהי, מבלי שיהיה איזה בטחון שלאחר הדחיה הדבר הזה יקום - פירושו להתחייב על דין כזה בפני ההיסטוריה העברית, שאנחנו בשום אופן לא נוכל לעמוד בו'.⁷ בסיום דבריו הציג שרת שכדי לא לגרום לסכסוך מיותר עם ארצות־הברית ועם האו"ם נכריז על ממשלה זמנית של המדינה היהודית כך שיהיה ברור, שפירוש הדבר הוא שיש מדינה עצמאית בארץ־ישראל, מבלי שנאמר במפורש שמהיום קימת מדינה ריבונית עצמאית.⁸ בהצעתו ביקש שרת להגיע לימודים ויועצים עם ארצות־הברית, ועל־ידי-

5. שם, עמ' 48.

6. שם, עמ' 49-50; תיאור המשא־ומתן עם הממשל האמריקני מופיע בחלק מספרי הזכרונות של המשתתפים בו. ראה, למשל: מ' שרת, בשער האומות 1946-1949, תל־אביב 1958; א' אילת, המאבק על המדינה, תל־אביב 1979; ד' הורוביץ, בשליחות מדינה נולדת, תל־אביב 1951; א"ה סילבר, במערכה למדינה יהודית, ירושלים 1968; נ' גולדמן, זכרונות, ירושלים 1972; ע' גיומאן, בזירת המאבק הציוני, ירושלים 1977.

7. מנהלת העם, 12.5.48, עמ' 55.

8. שם, עמ' 57.

כך לנסות למנוע מצב שבו תיאלץ המדינה היהודית לעמוד מול התקפה של מדינות ערב ללא כל אפשרות לקבל סיוע צבאי וכלכלי או הכרה בזכותה לשמור על ריבונותה.

בכמה מן המחקרים שעסקו בסוגיה זו תואר שרת כמי שתמך בתוכניתה של מחלקת המדינה, ולכן התנגד להצעה להכריז על הקמת המדינה עם סיום המנדט הבריטי. לפי אותם מחקרים, שרת שינה את עמדתו לאחר ששוחח עם בן-גוריון בפגישה שקיימו ב־11 במאי 1948. מיכאל בריזוהר, למשל, טוען כי: 'בחדרי-חדרים הטה את שרת מעמדתו, וגרם כי יאיץ במפלגתו שתכריז על עצמאות. רק הוא, בן-גוריון, ידע את דעותיו האמיתיות של חברו, רק הוא ידע על חומרת האזהרה של המעצמה הגדולה בתבל שאמרה ליהודים: אל תהינו!'⁹ פגישה זו תוארה גם אחרת בספרם של אביזוהר ובראלי: 'שרתוק הגיע ארצה ב־11 במאי, ב' באייר, בערב, ומשדה התעופה נסע היישר לביתו של בן-גוריון ודיווח לו על פגישתו עם מרשל. בן-גוריון ביקש משרתוק למסור למנהלת העם את דברי מרשל במלוא חומרתם, אולם הפציר בו שלא לגלות היסוסים'.¹⁰ תיאור זה נבדל מהתיאור הקודם בכך שאינו מציג את שרת כמי שתמך בהצעה האמריקנית והתנגד לרעיון ההכרזה. אולם משני התיאורים ברור שלבן-גוריון היתה השפעה על שרת, וכי הוא היה הגורם המרכזי שהשפיע על הדרך שבה הציג שרת את רישומו מהפגישות עם ראשי מחלקת המדינה האמריקנית.

המעיין במקורות ראשוניים מאותה תקופה מתקשה למצוא הוכחות שיאששו תזה זו. ביומנו של בן-גוריון לא נזכרת הפגישה עם משה שרת. במכתב ששלח לפנחס נאמן כתב בן-גוריון: 'ה"שמועות המוזעזעות" וכו' על "השליחות המכאיבה" של שרתוק - היא בדותה אווילית. שרתוק ככל אחד מאתנו הוא בעד הקמת מדינת ישראל מיד'.¹¹ בסיקוריה של עיתונות התקופה הסתכמה הידיעה על פגישתו של שרת עם בן-גוריון בשני משפטים לקוניים.¹² למחרת בואו ערך שרת מסיבת עיתונאים ובה הסביר מדוע הכרת הוא להכריז על הקמת המדינה ולדחות את הצעתה של מחלקת המדינה.¹³ כעבור שנים מספר נדרש בן-גוריון פעם נוספת לסוגיה זו באמרו: 'זה לא

9. בריזוהר, בן-גוריון, עמ' 734. בריזוהר שב וביטא תפיסה זו בסכמו את תוצאות ההצבעה במנהלת העם: 'על רקע ההצבעה ניתן להעריך עד מה חשובה היתה השיטה שנערכה בערב הקודם בין בן-גוריון לבין שרת, שבן-גוריון הצליח בה להטות את שרת ולהביאו לתמיכה בהכרזת המדינה. גם היום, בישיבת מנהלת העם, לא גילה שרת את דעתו החיובית על הצעת מרשל' (שם, עמ' 741). הערכה דומה הביע גם שנתני סבת, בכתבו: 'דומה, כי לולא השיחה המוקדמת בין בן-גוריון לשרת, היה נוסף לשיקולים של המצדדים בקבלת היוזמה האמריקאית במנהלת העם משקל שקשה היום לאמדו. [...] במידה מסויימת היה, איפוא, שרת, האיש שבן-גוריון השכיל להטותו אליו כדי להשיג את ההכרעה, ש' סבת, הארץ, 6 במאי 1973.

10. אביזוהר ובראלי, עכשיו או לעולם לא, עמ' 482.

11. בן-גוריון לפנחס נאמן, ממשק הפועלות עפולה, 13.5.48, אב"ג, התכתבות.

12. דבר, 12 במאי 1948; הארץ, 12 במאי 1948.

13. דבר, 13 במאי 1948.

נכון. אם אינני טועה הוא רק סיפר שמרשל הוא נגד. אבל הוא לא היה נגד. האם בספרו של שרף יש אחרת? הוא סיפר על מרשל שהיה נגד. אבל אני לא זוכר שאפילו פעם אחת הוא התנגד במנהלת העם.¹⁴

סביר להניח שמי שתיאר את עמדת שרת באור זה רצה בראש ובראשונה לתאר את בן-גוריון כגורם המרכזי שעמד מאחורי ההחלטה להשיב בשלילה להצעותיה של מחלקת המדינה האמריקנית ושדחף להכריז על הקמת המדינה. עמדתו זו זכתה להגדרות כגון: 'שעתו של יחיד', 'בן-גוריון כמכונן המדינה', 'בן-גוריון כמנהיג שאחו את ההיסטוריה בקרניה', וכן הלאה. יש לציין כי מיכאל בריזוהר ושבתי סבת כתבו את מחקריהם זמן רב לאחר המעשה, בשעה שכבר נרקמה מערכת היחסים המורכבת בין בן-גוריון לשרת, וזו השפיעה על ממצאי מחקריהם. במהלך שנות המדינה הצטייר משה שרת כמנהיג מתון המנסה להגיע לפשרה עם מדינות ערב, וכמנהיג המושפע ממדיניותה של ארצות-הברית במזרח התיכון. תדמית זו דבקה בו בעיקר בשל הדרך שבה ניהל את המדינה בשנות כהונתו כראש הממשלה - 1954 - 1955, ובשל עמדותיו בכל הקשור לפעולות תגמול נגד מדינות ערב בשנות החמישים ובעניין מלחמת סיני. באמצע שנות החמישים עלו היחסים בין שני האישים על שרטון.

דברי שרת במנהלת העם לא ניכר כל ניסיון להסתיר מפני הנוכחים את עמדתה של מחלקת המדינה. שרת, כממונה על תיק החוץ, מסר תיאור מלא של עמדה זו. ראוי לציין כי יש מקום להבדיל בין שרת הממונה על תיק החוץ לבין שרת חבר מנהלת העם. כמי שממונה על תיק החוץ היה על שרת להציג את המצב המדיני לאשורו כדי לאפשר לחברי מנהלת העם להחליט על-פי שיקול דעתם מהו הפתרון הטוב ביותר. שרת חבר מנהלת העם תמך ברעיון הקמת המדינה, אך להשקפתו הפרטית ולדעתו האישית לא היה מקום בדיווחו. מכאן שהמסקנה שלפיה שינה שרת את עמדתו רק בעקבות הלחץ שהפעיל עליו בן-גוריון אין לה בסיס עובדתי.¹⁵ לשיבה זו של מנהלת העם הזמין בן-גוריון גם את ישראל גלילי ואת יגאל ידין, מראשי ארגון 'ההגנה', כדי שימסרו את הערכותיהם באשר ליכולת עמידתו של היישוב בפני פלישתם של צבאות ערב. הוא החליט להזמין לשיבה אף-על-פי שהצהיר כי 'הזמן בוער'. לו היה בן-גוריון מנסה למנוע מהנוכחים לקבל את תמונת

14. פרטוקולים של פגישות, 1961, אב"ג: ד' בן-גוריון, 'המאבק על ירושלים ועל הדרך אליה', דבר, 15 בינואר 1965; ראה גם: ז' צהור, החזון והחשבון, תל-אביב 1994, עמ' 292 (הערה 26).

15. שרת נדרש לעמדתו במילים: 'הרי שהחזון שאנחנו עומדים לפניו היא תזות קשה ותמורה מאד, אבל כנראה אין לנו ברירה, ואנו מוכרחים ללכת קדימה', שרת, בשער האומות, עמ' 238. לאחר הופעתו לפני מנהלת העם הוא השתתף במרכז מפא"י. נאומו שם 'סיכל כל אפשרות שתתחולל במרכז מפא"י נסיגה מהכוונה להכריז על ריבונות בעוד יומיים. היתה זו אחת משעותיו הגדולות, כאשר אמר כי "הסיכון בדחיית ההכרזה על המדינה [...] חמור מהסיכון הכרוך בצעד זה [הכרזת עצמאות בתום המנדט]". משפט זה נחקק היטב בזכרונם של משתתפי הישיבה. ראה: אביזוהר ובראלי, עכשיו או לעולם לא, עמ' 484.

המצב לאשורה כדי להשפיע על הצבעתם, הרי יכול היה למסור סקירה זו בעצמו, בהיותו מופקד גם על תיק הביטחון; אך לא כך נהג. יגאל ידן דיווח בישיבה על התקפת גוש עציון, ובהמשך מסר את הערכתו באשר ליכולת העמידה של כוחות הצבא בפני פלישת צבאות מדינות ערב:

הכוחות הסדירים של הארצות השכנות ברגע זה עם ציודם ונשקם - יש להם יתרון. אולם, פה השיקול של האפשרויות לא יכול כבר להשקל רק שיקול צבאי טהור של נשק נגד נשק ויחידות נגד יחידות. כי אנחנו חסרים את הנשק הזה והמשוריינים הללו. השיקול מתחיל באותה מידה רק שהאנשים שלנו, המוראל שלהם היכולת שלהם והתכניות שלנו והטאקטיקה שלנו תצלחנה להתגבר על כוח זה.¹⁶

לבסוף אמר: 'אם אני רוצה לסכם ולהיות זהיר, הייתי אומר ברגע זה, שהשאנסים שקולים מאוד. אם להיות יותר כנה, הייתי אומר, שהיתרון שלהם גדול, אם כל הכת הזאת תבוא ותילחם בנו'.¹⁷ על שאלתו של פנחס רוזן האם הסכמה לשביתת נשק של שלושה חודשים תאפשר לכוחותינו להתארגן טוב יותר ולהצטייד בנשק ובכך לשנות את המצב, השיב ישראל גלילי:

אילו השאלה היתה שאלה צבאית בלבד (והשאלות אינן שאלות צבאיות בלבד. ואני אענה על השאלה בתחום הצבאי) ואילו עמדנו בתוך תוכה של פלישה ודאית של חמש המדינות הללו - אז אני סבור, ששביתת-נשק, מבלי שאכנס לתחום המדיני, לזמן מסויים - היתה לנו לתועלת גדולה והיה לנו בה יתרון גדול. אולם, אני סבור, ופה אני מוכרח לחרוג מהתחום הצבאי, ששביתת נשק איננה יכולה להיות נתוקה ותלושה מתנאים מדיניים מסויימים מכשולים, אשר יכולים לסכל כל מה שהשגנו כל הזמן גם מבחינה צבאית.¹⁸

בתשובותיהם תיארו אנשי הצבא את המצב לאשורו; ואולם, הם לא סיפקו למדינאים את התשובה שלה ציפו - תשובה שתסייע בידם להחליט כיצד לנהוג. אלה האחרונים עדיין נאלצו לנקוט עמדה ולקבל החלטה, ובסקירתם של אנשי הצבא לא מצאו את המוצא מהסבך.

בשלב זה נטל בן-גוריון את רשות הדיבור, בהציגו את ניתוח המצב שלו בעניין הסיכויים והסיכונים. הוא הציג שלוש התרחשויות אפשריות: הראשונה - שגם

16. מנהלת העם, 12.5.48, עמ' 66.

17. עמ' 67.

18. עמ' 70. במהלך הישיבה הגיעו ידיעות על נפילת יישובי גוש עציון בעקבות הצטרפותו של הלגיון הערבי לכוחות הערביים הבלתי סדירים שתקפו אותם. עיקר הנשק הכבד שנרכש בחוף לארץ עדיין לא הגיע לארץ. לאחר מבצע 'נחשון' באפריל 1948 לא הצליחו כוחות 'ההגנה' להגן על הדרך לירושלים, והמצור הערבי חודש. ב' 11 במאי התכנסו ראשי הליגה הערבית בדמשק לדון בסוגיית הפלישה, אולם לא הצליחו לקבל החלטה.

הכוחות הערביים בארץ וגם הכוחות של היישוב לא יקבלו כל סיוע. במצב זה, 'מבחינת הנשק, אנחנו דלים וריקים לעומתם, אבל היינו משתלטים על כל הארץ. אמנם, לא בקלות ולא בלי אבידות, אולי גם לא בלי השמדת ישובים שלנו, אבל היינו משתלטים על כל הארץ'.¹⁹ האפשרות השנייה היתה שמחד גיסא, היישוב לא יוכל להגדיל את כמויות הנשק שברשותו ואת כמות הלוחמים, ומאידך גיסא, הערבים ייהנו מסיוע בשני התחומים. במציאות זו, טען בן-גוריון, 'מצבנו מסוכן מאוד-מאוד. לא אומר שאין לו שום תקוה, אבל זה נסיינסים'.²⁰ ואולם, בן-גוריון שלל את הסיכויים להתממשותן של שתי האפשרויות הראשונות, ולכן הציג את האפשרות השלישית, שלדעתו היתה המציאותית ביותר, והיא - שגם הערבים וגם היהודים יצליחו להגדיל את כוחם הצבאי, ואת המערכה תכריע לא רק הכמות, אלא גם היכולת לשמור על המורל של הלוחמים ושל האזרחים חרף האבדות הקשות: 'אנחנו עומדים בפני מערכה קשה, וצריכים להיות מוכנים לאבידות קשות, גם במקומות, גם באנשים וגם בהדעזעויות ציבוריות קשות בתוך כל הישוב', טען.²¹ בהמשך נדרש בן-גוריון לסוגיית התועלת העשויה לצמוח ליישוב מקבלת ההצעה לקיים שביתת נשק במשך שלושה חודשים. תשובתו היתה חד-משמעית: 'הם [מדינות ערב] יסדרו [יארגנו] את כוחותיהם, כי איש לא יתערב במדינות עצמאיות, ואנחנו נהיה כבולים. העליה תהיה כבולה והבאת נשק תהיה כבולה ואולי גם יטילו פיקוח על הייצור שלנו. [...]. פירוש הדבר הזה: שהלוחם היריב - ידיו חפשיות בהחלט ואנחנו כבולים'.²²

עמדתו של בן-גוריון היתה ברורה לנוכחים. הוא כבר הכריע והחליט, וכעת היה על כל אחד מהם להחליט. תחול בשעון הלך ואזל, ורגע ההכרעה הגיע. לא ניתן היה שלא לקבל החלטה: הנציב הבריטי אמר היה לעזוב את נמל חיפה ב-14 במאי בחצות, ואסור היה שייווצר מצב של 'ואקום' מדיני. לפני חברי מועצת העם ניצבה הבחירה: לקבל את הצעתה של מחלקת המדינה האמריקנית - שביתת נשק למשך שלושה חודשים, שמשמעותה היתה דחיית ההכרזה על הקמת המדינה היהודית - או לדחותה. האחריות היתה מוטלת על כתפיו של כל אחד מהם. בגורלם נפל לקבוע את מהלך האירועים. להם ניתנה ההזדמנות לקבל החלטה הרת גורל מבחינת היישוב בארץ-ישראל בפרט ומבחינת היהודים בארץ ובתפוצות בכלל - החלטה שהשלכותיה נגזעו לא רק לאותה תקופה, אלא גם לדורות הבאים. גודל האחריות היה קשה מנשוא: 'ישבו בחדר 10 יהודים, שצריכים היו לקבל את החלטה, אולי החשובה ביותר בתולדות עם-ישראל במשך 2000 שנה'.²³

19. שם, עמ' 71.

20. שם.

21. שם, עמ' 72.

22. שם, עמ' 75.

23. מ' בנטוב, ימים מספרים, תל-אביב 1984, עמ' 99.

היתה או לא היתה הצבעה

בפרוטוקול הישיבה לא נרשם שהתקיימה הצבעה בנוגע לשאלה האם לקבל את ההצעה בדבר שביתת הנשק. מהעובדה שביום שישי, 14 במאי, התכנסה מועצת העם והכריזה על הקמתה של מדינה יהודית ניתן להקיש בדיעבד כי רוב חברי מנהלת העם תמכו בצעד זה בישיבתם ב־12 במאי, אך לא ניתן לקבוע בוודאות כי אכן התקיימה הצבעה רשמית בסוגיה זו; נראה כי מאחר שעמדותיהם של חברי מנהלת העם היו ידועות ניתן היה להסתפק בהליך בלתי פורמלי של הצבעה, שלא נרשם בפרוטוקול. מדברי זאב שרף, מזכיר מנהלת העם, שנכח בישיבה, עולה כי התקיימה הצבעה: 'היתה הצבעה ובששה קולות נגד ארבעה הוחלט לדחות את ההצעה בדבר שביתת־נשק; אילו נתקבלה היה פירושה דחיית הכרזתה של המדינה; משנדחתה בהרמת שש הידים נגד ארבעה, ממילא נקבע שבעוד ימים שנים תקום המדינה מהבחינה הרשמית'.²⁴ בן־גוריון, לעומת זאת, רשם ביומנו: 'הוחלט על הכרזת מדינה וממשלה זמנית - ביום שישי בארבע אחר הצהריים',²⁵ ולא ציין דבר בקשר להצבעה. מזכרונותיהם של החברים האחרים לא ניתן לשאוב מידע נוסף על דרך הצבעתם של חברי מנהלת העם.²⁶

נראה כי משתתפי הדיון ניסו להליט בימסך של ערפלי את אחת ההחלטות הגורליות ביותר בהיסטוריה של העם היהודי בתקופה המודרנית. סביר להניח שהקמתה של מדינה יהודית בארץ־ישראל היתה מטרה עליונה בשביל כל המשתתפים בישיבה, והם קיוו ושאפו לכך. אלה מהם שהצביעו בעד קבלת ההצעה בדבר שביתת הנשק עשו זאת לא בשל התנגדותם להקמת מדינה יהודית, אלא בשל החשש לגורלה. הם סברו שהיישוב היהודי בארץ־ישראל לא יוכל לעמוד במערכה הצבאית נגד צבאות ערב הסדירים, בעלי העדיפות בכמות כלי הנשק ובמספר החיילים. לדידם, כניסה למלחמה מעמדה של שפל ומשבר במערכת היחסים הדיפלומטיים של המדינה עם ארצות־הברית ועם ארגון האו"ם היתה מרשם בדוק להשיג את היפוכה הגמור של שאיפתם. אלה שהתנגדו לקבלת ההצעה האמריקנית סברו שכל דחייה בהכרזה על הקמת המדינה היהודית תוביל להתהוותו של מצב חדש שיקשה להגשים את הרעיון. הם סברו כי אי־מילוי החלל הריק שיווצר עם סיום המנדט הבריטי ודחיית ההכרזה על הקמת המדינה יקשו על היישוב היהודי. דעתם היתה כי ההיסטוריה העניקה הזדמנות חרי־פעמית לעם היהודי, לראשונה זה אלפיים שנה, ועל־כן יש לאחוז בקרניה של הזדמנות זו ולהגשים את חזון ה'עכשיו או לעולם לא'. אף לא אחד מן המשתתפים יכול היה לדעת מה צופן העתיד בחובו. רק בחודש יולי 1949, לאחר התתימה על אחרון הסכמי שביתת הנשק עם סוריה, ניתן היה לבחון את ההחלטה

24. שרף, שלושה ימים, עמ' 99.

25. יומן בן־גוריון, 12.5.48, אב"ג; וראה גם: ד' בן־גוריון, מדינת ישראל המחודשת, א, תל־אביב 1969, עמ' 87; בן־גוריון (לעיל, הערה 14). בן־גוריון סירב לענות על השאלה מי הצביע בעד הצעת שביתת הנשק. ראה: פרוטוקולים של פגישות, 1961, אב"ג.

26. בנסוב כתב: 'בסופו של דבר אותם עשרה יהודים התפלגו 6 מול 4 - בהחלטם שלא לדחות את ההכרזה על עצמאות ישראל'. ראה: בנסוב, ימים מספרים, עמ' 99.

בדיעבד. בשנים הבאות, משביססה מדינת ישראל את מעמדה והצליחה לשמור על בטחונה ולשרוד, הוצגה השאלה מי תמך בהצעה להכריז על שביבת נשק כשאלה עקרונית, ולא כשיקול של סיכוי לעומת סיכון.

הדיון במנהלת העם בנוגע להצעה בדבר שביבת נשק נכרך בדיון בשאלה האם להחיל אותה גם על ירושלים, מאחר שלפי תוכנית החלוקה היה מעמדה של ירושלים שונה ממעמדה של המדינה היהודית. הדיון בשאלה זו הפך לדיון עקרוני בנוגע לסוגיה כולה. דוד רמז הציג את עמדתו באמרו:

אני ניגש לירושלים קצת אחרת. [...] הנטייה שלי היתה לא לקבל את ההצעה על שביבת־הנשק. נכנסתי לישיבה אחרי הצהרים באותה הנטייה ביחס לכל א"י. אולם החשבון אשר נעשה בישיבה הזאת, מכריח אותי להגיד, שאני מציע לאחוז בשביבת־נשק ביחס לכל א"י. החשבון שאני סיכמתי לי אומר, שאלמלא היתה הצעה כזאת של שביבת־נשק, צריך היה למצוא את מי שיציע אותה.²⁷

ואילו פרץ ברנשטיין טען:

אילו חשבתי את הענין של שביבת נשק לדבר ריאלי, הייתי מוכן לשקול עם רמז אם לא כדאי לנו הדבר. בנוגע לירושלים אני הייתי בעד זה שאנחנו נגיד ונדבר. אבל גם בנוגע לירושלים אינני רואה את הדבר כדבר ריאלי. [...] אשר לשאלה הכללית של שביבת־הנשק. העולם התרגל כבר לזה, בראש וראשונה עקב הפעולה שלנו, לראות את ארץ־ישראל כענין שבו הכוח יכריע. ואם הארצות השכנות החליטו לפלוש - אז הן לא תפסקנה את הפעולה הזאת על ידי כך שאנחנו נבטל את ההכרזה או מאיזה טעם אחר.²⁸

שתי עמדות אלו מאשרות שרמז היה בין הארבעה שהצביעו בעד קבלת ההצעה, ושברנשטיין היה בין השישה שהצביעו נגדה. דבריו של בכור שטרית, לעומת זאת, סותרים את ההנחה שגם הוא היה בין הארבעה:

שביבת־נשק זו שמציעים - גם בה טמונים פחים ומוקשים, ויש בזה משום סכנה שאנחנו מוותרים על מה שרכשנו. [...] בכל אופן, אני כשלעצמי אינני מאמין במצפונם וברצונם הטוב לפעול משהו לטובת עם ישראל. הכל תלוי באינטרסים, וכל זמן שהאינטרסים הללו קיימים, וכל זמן שאנחנו לא משמשים להם אינטרס - אז הם לא יפעלו לטובתנו. לפיכך, אם אנחנו נפול - נפול בכבוד. [...] לכן, אני סובר, שאנחנו נצטרך להמשיך בדרך שבה התחלנו. וצדק מר ברנשטיין בנימוקיו.²⁹

27. מנהלת העם, 12.5.48, עמ' 84.

28. שם, עמ' 87.

29. שם, עמ' 88.

מהתבטאות זו עולה כי שטרית התנגד לקבלת ההצעה. אם זו אכן היתה דרך הצבעתו, אזי מופרת המשוואה של שישה נגד ארבעה. עתה צריך חוקר ההיסטוריה לתור אחר התומך הרביעי. עורכי יומן המלחמה של בן-גוריון, גרשון ריבלין ואלחנן אורן, נדרשו לבציה זו במוסף השלמות והתיקונים של היומן, בציינם: 'לפי נימת הדברים של המשתתפים בדיון ב־12 במאי, ייתכן שנפלה טעות: נראה שבכור שיטרית ("ספרדים") הצביע עם הרוב בעד ההכרזה, ואילו משה שפירא ("המזרחי") - עם המיעוט'.³⁰ מן הדברים שאמר שפירא בישיבה ניתן להסיק ברורות כי הוא תמך בהחלט הסכם שביתת נשק על ירושלים בלבד: 'אני חושב, שזוהי המעלה: שאנחנו יכולים להוציא אותה [את ירושלים] מהמלחמה הזאת. [...] לרעתי, זה ימנע מפלישת עבדאללה לירושלים. ואם נוכל להבטיח את האספקה והמים עד יעבור זעם - לרעתי, זה לטובתנו'.³¹

מסקנה זו מבליטה ביתר שאת את הבעייתיות שלפניה ניצב חוקר ההיסטוריה ואת חוסר יכולתו לתעד את רשימת השמות המדויקת של התומכים ושל המתנגדים בהצבעה על הצעת שביתת הנשק. ההצבעה שיקפה את עמדתו האישית של כל אחד מחברי מנהלת העם ולא את עמדותיו הפוליטיות, ולפיכך לא ניתן לבסס את רשימת שמות המתנגדים והתומכים על שיוכם הפוליטי.³² לאור מציאות זו היה על החוקרים להציג לפני הקורא את הבעייתיות הכרוכה בניסיון לקבוע כיצד הצביע כל אחד מן המשתתפים. לו היה הקושי מוצג ומוסבר ולו היתה ההכרעה בסוגיה זו מושארת לשיקול דעתו של הקורא, היתה נמנעת הפיכתו של החוקר לגורם מרכזי בעיצוב העלילה ובתיאורה. משתתפי האירוע הביגו את הבעייתיות הכרוכה ברישום אופן הצבעתם, ולכן לא סיפקו לחוקר את החלק האחרון החסר להשלמת התמונה, ואכן, הצגת התמונה בגרסתה החלקית היתה משקפת מציאות נכונה יותר משיקפה התמונה שהתקבלה בציבור.

שלושה נוסחים למגילת העצמאות

חוקר ההיסטוריה המבקש להתחקות אחר מלאכת הניסוח הסופי של הכרזת העצמאות נתקל בקושי. השאלה המרכזית שעליה קשה לענות היא מי תיקן וערך את הנוסח הסופי של ההכרזה. שאלה זו חשובה, מאחר שהנוסח הסופי של ההכרזה לא הוצג לפני

30. ג' ריבלין וא' אורן (עורכים), יומן המלחמה: מוסף השלמות ותיקונים, תל-אביב 1984, עמ' 6. גם שבתאי טבת שינה את הרשימה, אך לא ברור מדוע החליט לעשות זאת. ראה: ש' טבת, הדרך לאייר, תל-אביב 1986, עמ' 252.

31. מנהלת העם, 12.5.48, עמ' 83.

32. ב־12.5.48, סמוך לחצות, החליט מרכז מפא"י 'להציע למנהלת העם שתכריז על הקמת המדינה העברית וממשלתה הזמנית'. החלטה זו התקבלה לאחר שמנהלת העם סיימה את ישיבתה בעניין זה. אליעזר קפלן ודוד רמו יכלו להצביע בישיבה לפי מצפונם ולפי שיקול דעתם, כי מפלגתם טרם קיבלה כל החלטה בנדון. ראה: אביזוהר ובראלי, עכשיו או לעולם לא, עמ' 484.

חברי מנהלת העם. הוא הובא ישירות לדיון במועצת העם ביום שישי, 14.5.48, שעתיים בלבד לפני הישיבה ההגיגית, ומועצת העם עצמה לא דנה דיון נוקב בנוסח זה. חקירת הנוסח הסופי חשובה בפרט לנוכח העובדה שבהיעדר חוקה לישראל הפכה מגילת העצמאות למעשה למסמך היחיד המבטא את חזון העם ואת האני מאמין שלו.

משסיימו חברי מנהלת העם לרון בהצעה בדבר שביתת הנשק החל הדיון בנוסח ההכרזה על הקמת המדינה. במהלך דיון זה התעוררו מספר שאלות: האם יותאם נוסח ההכרזה להחלטת האומות המאוחדות? האם יכריזו על מדינה או רק על ממשלה? אילו מוסדות ינהלו את המדינה? האם יכריזו על גבולות המדינה? מה יהיה מעמדה של המדינה ביורה הבינלאומית? מה תהיה מערכת יחסיה עם ארגון האו"ם ועם מדינות אחרות? שאלות אלו הפכו רלוונטיות בעיקר לנוכח ההתפתחויות שחלו לאחר קבלת תוכנית החלוקה בעצרת האו"ם ב-29 בנובמבר 1947. התנאים שנקבעו בהחלטת עצרת האו"ם לא התקיימו, ולכן היה ספק אם יש לה תוקף מחייב. הצעותיה של ארצות הברית, נסיונותיה לכונן משטר נאמנות בארץ ישראל וההזרות שהושמעו באוזניו של שרת רק הגבירו את הספקות הללו.³³

למטדיינים חולק נוסח הכרזה שחיבר צבי ברנזון ושתוקן בידי עוזריו של ברנזון, שהיה הממונה על תיק המשפטים במנהלת העם.³⁴ כמו כן חולק תזכיר שחיבר יעקב רובינסון, שהיה יועץ משפטי לסוכנות היהודית, ותזכיר נוסף שחיבר ליאו לאוטרבאך, עורך דין במחלקה המשפטית של הסוכנות היהודית. מסקנתם של מחברי שני התזכירים היתה כי ב-29.11.47 הוחלט באופן שלא ניתן לערער בזכותו של העם העברי להקים את המדינה. הדבר איננו מתערער גם ע"י כך שבינתיים היו קשיים ושמישהו השתדל להכשיל את הדבר הזה.³⁵

בהמשך הישיבה הועתק הדיון מעניין נוסח ההכרזה לסוגיית הגבולות. בן-גוריון טען כי 'זוהי הכרזה של עצמאות. יש, למשל, ההכרזה על העצמאות של ארצות-הברית. אין בה כל ציון של תחומים טריטוריאליים. [...] הכרזה על הקמת מדינה -

33. תוכנית החלוקה אמורה היתה להתבצע תחת פיקוחה של ועדה מטעם האו"ם (UNPAC - United Nations Palestine Committee). תפקידה היה לפקח על ביצוע השלבים השונים של המעבר ממשטר המנדט לחלוקה מתוך עמידה בלוח הזמנים שנקבע בהחלטת עצרת האו"ם. בראשית חודש פברואר 1948, משסירבה בריטניה להתיר לוועדת האו"ם להגיע לארץ כדי להתחיל ביישום תוכנית החלוקה, ביקשה הוועדה ממועצת הביטחון של האו"ם להתערב בנעשה כדי שניתן יהיה ליישם את התוכנית. ב-24 בפברואר נפתח הדיון במועצת הביטחון, והוא נמשך לסירוגין עד סמוך לסוף חודש מרס 1948. מחלקת המדינה האמריקנית דחקה באו"ם לנקוט מדיניות של נסיגה מתוכנית החלוקה ולהביא לכינונו של 'משטר נאמנות זמני בחסות האו"ם' בארץ ישראל. הבית הלבן הסתייג מעמדה זו, אך לפי שעה היתה ידו על התחבונה. ראה לעיל, הערה 1.

34. שרף, שלושה ימים, עמ' 102-103; צ' ברנזון, מגילת העצמאות: חזון ומציאות, ירושלים 1988, עמ' 5.

35. מנהלת העם, 12.5.48, עמ' 106.

לא מוכרחים להגיד בה מה הם התחומים של המדינה.³⁶ הוא העמיד את תפיסתו להצבעה, שבה התנגדו חמישה מן המשתתפים לציון גבולות המדינה בנוסח ההכרזה וארבעה מהם תמכו בכך.³⁷ סוגיה נוספת שהועמדה להצבעה היתה סוגיית שמה של המדינה. ההצעה היתה לקרוא למדינה בשם 'ישראל', ושבעה מן המשתתפים תמכו בהענקת שם זה.³⁸ על-פי הפרוטוקול, שני העניינים הללו היו העניינים היחידים שהועמדו להצבעה באותה ישיבה. בסיום הישיבה הוחלט להקים ועדה של חמישה חברים שתנסח את הנוסח המתוקן של ההכרזה על המדינה, ומשה שרת נתמנה לעמוד בראשה. לרשות הוועדה עמדה פחות ממחצית היממה לביצוע המשימה.³⁹

ב-13 במאי 1948, בשעה שש בערב, התכנסה מנהלת העם לישיבתה האחרונה.⁴⁰ הסוגיה המרכזית שנדונה בישיבה זו היתה אישור ההצעה לנוסח ההכרזה שהכינה הוועדה בראשותו של שרת. ההצעה כללה עשרים ושניים סעיפים, ולאחר עיון בהם החלו המשתתפים למתוח את ביקורתם עליה. בן-גוריון הציע למחוק את הביטוי 'והואיל' שפתח כל משפט בהכרזה עד לפסקה שהחלה במילים 'לפיכך נתכנסנו אנו, חברי מועצת העם'. כמובן הציע למחוק ביטויים מליציים כגון 'ישוב רב-איל' ו'בעוז ובגבורה'.⁴¹ בנוסח התלונן על אורכה של ההצעה, שהיתה ארוכה פי שלושה מהצעתו של ברנזון. הוא טען כי העובדה ששתים עשרה פעמים שב ונזכר הנימוק להחלטה להקים מדינה יהודית גורמת להעברת מסר הפוך. פישמן חיזק את דבריו באמרו: 'בכל דבר שאינו מחוור כל-יצרכו מביאים לו הרבה ראיות'.⁴² ציולינג נדרש לסיפא של ההכרזה, המתחיל בביטוי 'צור ישראל', באמרו: 'אני מסכים לכל נוסח המזכיר יסודות אשר יהודים מאמינים בהם. אין לי כל צורך להתעלם מכך. אולם אין להטיל עלי ושכמותי שיכריזו "אני מאמין". אני מבקש להשמיט את הפסוק הזה'.⁴³ דבריו עוררו ויכוח. שפירא התנגד להשמטת הביטוי באמרו: 'אינני מעלה על דעתי שבתעודה היסטורית כזו ייפקד שם שמיים. אפשר להיות לא דתי, אבל לא יתכן שלא להזכיר שם שמים כשאנו עומדים בכינון המדינה העברית. [...] הייתי רוצה שיהיה כתוב "אלוקי ישראל" ולא רק "צור ישראל וגואלו"'.⁴⁴ פישמן הוסיף ואמר: 'עוד לא ראיתי הכרזה חשובה של אומות העולם, פרט לרוסיה, ששם ה' לא נזכר בה'.⁴⁵

36. שם, עמ' 112.

37. שם, עמ' 114.

38. שם, עמ' 119.

39. עמ' 114. חברי הוועדה היו: פנחס רוזן, משה שרת, אהרן ציולינג, משה שפירא ודוד רמז.

40. בישיבה זו השתתף יהודה לייב פישמן, שהצליח להגיע מירושלים. אליעזר קפלון, יצחק גרינבוים ויצחק מאיר לוין נעדרו.

41. מנהלת העם, 13.5.48, עמ' 123.

42. שם, עמ' 124.

43. שם, עמ' 124-125.

44. שם.

45. שם, עמ' 127.

בן-גוריון ניסה לפשר בין הצדדים. הוא הציע להשאיר בהכרזה את הביטוי 'צור ישראל', ונימק את עמדתו באמרו כי 'השאלה איך כל אחד מאתנו יסביר זאת לילדיו. כשאתה אומר "צור ישראל" - בשבילך הכל פה נאמר. ואני אוכל להסביר לילדי שאינם אדוקים מדוע חתמתי על זה בלב שקט ובמצפון נקי'.⁴⁶ בן-גוריון העדיף לנסות לפשר בין הצדדים ולא להכריע בעד עמדתו של אחד מהם, שכן ויכות בנושא זה עלול היה לגלוש לדיון עקרוני יותר על מהות המדינה העתידה לקום ועל סוגיות הקשורות לנושאי דת ומדינה.

לנוכח ההערות שהעירו חברי המנהלה בנוגע להצעתה של ועדת שרת הוחלט להקים ועדה בת ארבעה חברים שתנסח את הנוסח הסופי של ההכרזה. חברי הוועדה היו בן-גוריון, שרת, פישמן וציולינג, אך לא כולם נטלו חלק במלאכה. ביומנו רשם בן-גוריון: 'בערב ערכתי עריכה סופית את הנוסח'.⁴⁷ בתארו מאוחר יותר את מהלך ההתרחשויות כתב: 'בערב אותו יום ניסח ד. בן-גוריון הכרזה מתוקנת, הזמין שלושת חברי הוועדה; מ. שרתוק לא יכול לבוא. באו הרב פישמן וא. ציולינג, ואישרו את הנוסח המוצע, אחרי ויכוח רב על שתי מלים בפיסקה האחרונה, שבה נאמר: מתוך בטחון בצור ישראל הננו חותמים וכו'.⁴⁸ הדעת נותנת ששרת לא הופיע לפגישה משום שנפגע מכך שהנוסח שהציע נדחה. שני חברי הוועדה הנוספים לא עסקו בפועל במלאכה, אלא רק אישרו את הנוסח הסופי, לאחר ויכות שנסב בעיקרו על הביטוי 'צור ישראל'. כאמור, למחרת היום הציג בן-גוריון את הנוסח הסופי לפני חברי מועצת העם.

מועצת העם לא דנה דיון נוקב בנוסח ההכרזה, אם כי הועלו כמה הצעות לתיקונים בפסקאות שונות שלה.⁴⁹ מאיר וילנר, נציג המפלגה הקומוניסטית, הציע לציין בהכרזה ש'המועצה מכריזה, כי תראה בקיומם של צבא או בסיסים צבאיים בריטיים או כל צבא או בסיסים צבאיים זרים אחרים בארץ-ישראל לאחר 1.8.48 התנקשות בעצמאותה, בסוברניותה של מדינת ישראל'.⁵⁰ עוד הציע להוסיף לסעיף הדרן בחופש הדת, המצפון, החינוך והתרבות את המשפט: 'תבטיח חופש הדיבור, האספה והארגון'.⁵¹ מאיר גרנובסקי, נציג מפא"י, הציע להוסיף את המילה 'לשון'

46. שם.

47. יומן בן-גוריון, 13.5.48, אב"ג.

48. בן-גוריון, מדינת ישראל המחודשת, עמ' 88; ד' בן-גוריון, 'היום האחרון לשלטון זרים', דבר, 5 בפברואר 1965.

49. עשרים וחמישה משלושים ושבעה חברי מועצת העם נכחו בישיבה. שנים עשר חברי מועצת העם הירושלמים נאלצו להישאר בירושלים בשל היותה בצורה. הוועד הפועל הציוני, שהתכנס בתל-אביב בחודש אפריל 1948, החליט על הקמת רשות מחוקקת ומפקחת של המדינה ושמה 'מועצת העם', המורכבת מהנציגות הנבחרת של התנועה הציונית העולמית הנמצאת בארץ-ישראל ומהנציגות הנבחרת של כנסת ישראל-הנהלת הוועד הלאומי, בצירוף באי כוח של גופים ציבוריים שאין להם נציגות בוועד הפועל הציוני ובוועד הלאומי. מספר כל הנציגים הנ"ל הוא 37. ישיבת הוועד הפועל הציוני, 12.4.48-6, אצ"מ 5 S.

50. מועצת העם, 14.5.48, אצ"מ 127/553 A.

51. שם.

בפסקה המדברת על 'הבטחת חופש דת, מצפון, חינוך ותרבות'. הרצל רוזנבלום, נציג המפלגה הרוויזיוניסטית, הציע למחוק את הפסקה האומרת: 'מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות'. אהרון ציזלינג, נציג מפ"ם, הביע בשנית את התנגדותו לפסוק 'מתוך בטחון בצור ישראל'. הוא טען שאין כוונתו 'להגבלה דתית ולהגבלת כל ביטוי של אמונה, אשר הוא ביטוי ללב ולהכרה. [...] אולם אל ננהיג בתוכנו מנהג אשר יוטל על משהו מאתנו לבטא "אני מאמין" בלי אמונה שבלב וכלי אמונה שבהכרה. יאמין כל איש מאתנו באשר וכפי שהוא מאמין'.⁵²

בן-גוריון השיב למתווכחים כי 'תפקיד הכרזה זו הוא לא לעסוק בבירורים פוליטיים, אלא תפקידה: ניסוח הכרזת העצמאות'.⁵³ הוא הבהיר כי הדגש בהכרזה הושם על העובדות המבססות 'בשבילנו, בשביל עם ישראל, בשביל דעת הקהל בעולם ובשביל האומות המאוחדות את הדבר הזה שאנחנו אומרים לעשות היום, מדוע אנחנו מכריזים על עצמאות'.⁵⁴ כמו-כן הסביר שהמגילה אינה מהווה את החוקה של המדינה, וכי סוגיית החוקה תידון לאחר הקמת המדינה. הוא קיבל את ההצעה להוסיף להכרזה את הצירוף 'חופש לשון', בציינו: 'הלשון של המדינה היא הלשון העברית. אין זה ממעיט את זכות התושבים האחרים להשתמש בכל מקום בלשונם'.⁵⁵ ובסיום דבריו נדרש פעם נוספת לביטוי 'צור ישראל', באמרו:

[היהדות מצווה על היהודי:] 'זאת תעשה' ו'זאת לא תעשה', איך להאמין - על זה אינה מצווה. כל אחד מאתנו, לפי דרכו והבנתו, מאמין בצור ישראל כפי שהוא מבין את זה. אין בזה (אני מביע את דעתי אני והרגשתי אני היהודית והאנושית) שום פגיעה ושום כפיה. אנחנו אומרים שהננו בוטחים בצור ישראל. אני יודע מהו צור ישראל שאני בוטח בו. אני בטוח שהברי מימין יודע היטב במי הוא בוטח ואני גם יודע כיצד חברי מהצד השני בוטחים בו. הייתי מבקש בקשה: שלא אצטרך להעמיד פסוק זה להצבעה.⁵⁶

התיקון היחיד שהועמד להצבעה היה הוספת הצירוף 'חופש לשון' לנוסח ההכרזה, והוא התקבל ללא התנגדות. בשל קוצר הזמן הציע בן-גוריון להעמיד להצבעה את נוסח ההכרזה ללא התיקונים. הוא הבהיר שהצבעה בעד הנוסח אינה מהווה הודאה בנכונות לבטל את ההערות והתיקונים המוצעים, וכי היא חשובה בשל הרצון לקבל את נוסח ההכרזה מתוך סימן לליכוד הכוחות ופה אחד. משהוהרו דברים אלה ניגשו חברי מועצת העם להצבעה. שישה עשר חברים מתוך עשרים וחמישה תמכו בקבלת

- .52 ש.ס.
- .53 ש.ס.
- .54 ש.ס.
- .55 ש.ס.
- .56 ש.ס.

הנוסח במלואו ללא כל תיקון, ובקריאה שנייה הצביעו כל חברי מועצת העם בעד קבלת הנוסח ללא התיקונים.⁵⁷

ביום שישי, 14.5.48, בשעה ארבע אחר הצהריים, קרא בן-גוריון את 'מגילת הייסוד של מדינת ישראל'. בסיום דבריו הודיע שניתן יהיה למסור הצהרות מטעם חברי מועצת העם בישיבה שאמורה היתה להתקיים ביום ראשון בערב. הרב יהודה לייב פישמן בירך 'שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה', וחברי מועצת העם חתמו על הקלף שעליו נכתבה המגילה מאוחר יותר. הטקס הסתיים בנגינת התקווה.⁵⁸ באותו יום רשם בן-גוריון כיומנו: 'באחת מועצת העם. אישרנו הנוסח של הכרזת העצמאות. בארבע הכרזות העצמאות. בארץ צהלה ושמחה עמוקה - ושוב אני אבל בין השמחים, כביום 29 בנובמבר. [...] בארבע הוכרזה העצמאות היהודית והוקמה המדינה. גורלה בידי כוחות הבטחון'.⁵⁹

'טביעות האצבעות'

דוד בן-גוריון לא רק ערך והוסיף תיקונים בנוסח הסופי של ההכרזה, אלא אף הוסיף בה פרטים משלו. ואכן, ניתן למצוא בה את השתקפותן של תפיסתו הרעיונית ושל דרכו המדינית. עיון מחודש בנוסח ההכרזה ודיון בסוגיה זו הם חשובים: נוסח זה אמור היה לעמוד לדיון ולבחינה מדוקדקת לאחר הקמת המדינה, אך מכיוון שלמדינת ישראל לא חוברת חוקה, הפכה מגילת העצמאות להיות מסמך היסוד של המדינה - אמנם לא מבחינה משפטית, אך מבחינה סמלית והצהרתית. היא הפכה להיות אחד הסמלים שעיצבו את הזהות הקולקטיבית של אזרחיה היהודים של המדינה. לפיכך, מן הראוי לאתר את 'טביעות האצבעות' שהותיר בן-גוריון בנוסח הסופי של 'מגילת הייסוד של מדינת ישראל', ולשם כך יש להשוות בין שלושת הנוסחים ולמצוא את ההבדלים ביניהם.⁶⁰

א. הזכות הטבעית - הנוסח של ברנזון (להלן: 'הנוסח הראשון') נפתח בתיאור התקופה שבה היה כבר העם היהודי מפוזר בעולם, במילים: 'בזכות הקשר ההיסטורי והמסורתי הבלתי מנותק של עם ישראל לארץ ישראל'. חסר בו ציון לתקופה שבה חיו היהודים בארץ-ישראל. הנוסח של שרת (להלן: 'הנוסח השני') נפתח בתיאור תקופת חורבן בית שני - שנת 70 לספירה - במילים: 'הואיל והעם היהודי שהוגלה בכוח הזרוע מארצו'. הנוסח הסופי נפתח בתיאור האירוע ההיסטורי הקדום ביותר: 'בארץ ישראל קם העם היהודי'. פתיחת ההכרזה בהזכרתו של אירוע היסטורי זה דווקא באה

57. שם.

58. שרף, שלושה ימים, עמ' 226-231.

59. יומן בן-גוריון, 14.5.48, אב"ג.

60. על משמעותו המשפטית של המסמך ראה: ב' אקצין, סוגיות במשפט ובמדינאות, ירושלים תשכ"ו, עמ' 128-143; א' רובינשטיין, המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל, ירושלים ותל-אביב 1980, עמ' 21-35.

לציין את העובדה שהעם היהודי ישב בארץ-ישראל מקדמת דנא. על-פי פסקה זו הוא לא רק חי בארץ, אלא גם עיצב בה את דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית. הכתוב בפסקה זו מבטא את המוסכם הן על היהדות הדתית והן על הציונות החילונית, אולם מכל המנסחים רק בן-גוריון מצא לנכון לציין דברים אלה בפתחת ההכרזה.⁶¹ היצירה המדינית מוזכרת שלוש פעמים בפסקה הפותחת את ההכרזה, במילים: 'המדינית', 'חיי קוממויות ממלכתית', ו'נכסי תרבות לאומיים'. הדעת נותנת שהמסר בפסקה זו הוא שזיקתו של העם היהודי לארץ-ישראל היא לא רק דתית אלא גם לאומית – ולפיכך גם מדינית. הדגש הושם על הזיקה הלאומית, שהרי גם לנוצרים ולמוסלמים יש זיקה דתית לארץ-ישראל. הכוונה היתה להשיב לכל אלה שהטילו ספק בזכותו של העם היהודי להקים לעצמו מדינה בארץ-ישראל, זאת לאחר שלא חי בה במשך אלפיים שנה.

ב. הכמיהה לציון – הפסקה השנייה נפתחת בתשובה לשאלה מדוע לא חי העם היהודי בארץ-ישראל במשך שנים כה רבות. התשובה ברורה (תשובה זו מצויה בנוסח השני אך נעדרת מן הנוסח הראשון): 'לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע'. במשפט זה מודגשת העובדה שהיהודים לא בחרו לעזוב את מולדתם-מכורתם מרצונם, אלא עזבו אותה בכורח תהליכים היסטוריים: כיבוש הארץ בידי האימפריה האדירה ביותר בשעתו (רומי) אילץ אותם לעזבה. ואולם, גם ממקום גלותו שמר העם אמונים לארצו 'ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית'. בפסקה זו שולבה הכמיהה הדתית עם הכמיהה לעצמאות לאומית בארץ-ישראל.

ג. ארצה עלינו – בפסקה השלישית נאמר: 'ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים [...]'. את המשפט הזה ניתן לפרש בשתי דרכים: לפי האחת, 'המונים' הוא התיאור הכולל, ובהמשך מפורט מי הם ההמונים: חלוצים, מעפילים ומגינים; האפשרות השנייה היא שהמשפט נחלק לשניים. חלקו הראשון הוא 'בדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים', והחלק השני: וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות [...]. בנוסח הראשון נכתב: 'בזכות העמל וההקרבה של חלוצים, בונים ומגינים, וחסד המונח 'המונים'. בנוסח השני נאמר: 'והואיל ובכל דור ודור התרו בני העם היהודי לשוב ולהיאחזו במכורתם עד שזכו בדורות האחרונים חלוצי ישראל, מעפיליו ומגיניו לעלות לארצם בהמון'. במשפט זה מכוונת המילה 'המון' לכמות הבאים לארץ.

השאלה היא מדוע מצאו לנכון לציין במגילת העצמאות את סוגי קבוצות העולים שעלו לארץ-ישראל. מדוע לא ניתן היה להסתפק באמירה שבדורות האחרונים שבו היהודים לארצם בהמון (עובדה היסטורית בעייתית בפני עצמה, שכן ביחס לכמות היהודים שהיגרו באותה תקופה לארצות אחרות לא עלו לארץ-ישראל המונים)? נראה

61. בן-גוריון שב וביטא רעיון זה בהודמנויות שונות. בהופעתו לפני הוועדה האנגלו-אמריקנית אמר: 'אנו פה בזכות. אין אנו פה בכוח הכרזת-בלפור או המנדט הארצישראלי. היינו פה הרכבה-רבה לפני כך. [...] עמנו כולו היה כאן לפני זמן הרבה יותר רב', אבי"ג, 11.3.46, נאומים ומאמרים.

כי ניתן להבין משפט זה כהלכה רק אם נעמוד על משמעות המושג 'חלוק' בעיני אנשי העלייה השנייה. לפי תפיסתם היה החלוק נדבך מרכזי בבניין הבית הלאומי בארץ-ישראל, ובן-גוריון היה אחד הנציגים הבולטים של קבוצה זו ושל תפיסה זו. בכתביו, החלוק ממלא ייעוד ושליחות מרכזיים בבניית החברה: 'החלוציות והתביעה מעצמנו [...] היתה לנו הכרה עמוקה ששליחותנו אינה לא הלכה ולא פרוגרמה, אלא מעשה הגשמה [...] בעבודה ובמשק, בארגון ובתרבות [...] ראינו את שליחותנו [...] כמערכה כבודה, [...] והיינו מגויסים תמיד. לזאת קראנו בשם חלוציות'.⁶² אם כך הדבר, הרי ניתן היה לציין את מפעלו ואת תרומתו של החלוק בתוכן המגילה.

ד. חמישים שנות מדיניות ציונית - בהמשך לתיאור הקשר ההיסטורי והמסורתי של העם לארץ-ישראל מתוארים האירועים שהובילו להקמתה של המדינה. תיאור זה חסר בנוסח הראשון. בנוסח השני התיאור קיים, אך הוא ארוך ומורכב. בנוסח הסופי מצוינים כינוס הקונגרס הציוני הראשון וההכרזה על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו, זכות שהוכרה בהצהרת בלפור ובכתב המנדט. במחקר קיימות תזות שונות באשר למשמעותם ולתוקפם של שני מסמכים אלו. הדעת נותנת שהזכרתם בהכרות העצמאות נועדה להסביר מהו היסוד להחלטת עצרת האו"ם מ-29 בנובמבר 1947. המסר היה ברור: זכותו של העם היהודי לתקומה לאומית הוכרה לא חצי שנה בלבד לפני ההכרזה, אלא כשלושים שנה לפני כן, ב'חבר הלאומים' - המוסד הבין-לאומי המוסמך ביותר באותה תקופה.

לפי דברי ההכרזה, הקורבנות שגבתה השואה מן העם היהודי הוכיחו את הצורך בפתרון הבעיה היהודית, וזאת בדרך של הקמת מדינה ליהודים. כלומר, הצורך במדינה לעם היהודי מקורו לא רק בעבר הרחוק אלא גם בהיסטוריה המודרנית. אך המסר המועבר בהמשך הדברים הוא שהעם זכאי למדינה לא רק בשל קורבנותיו, אלא גם מתוקף היותו שותף למאמץ המלחמתי של המדינות שוחרות השלום. עם תום מלחמת העולם השנייה, גם ליהודים מגיעה הזכות ליהנות מפירות הניצחון.

ה. החלטת האו"ם - בנוסח הסופי של ההכרזה כתובה הפסקה הנפתחת במשפט 'ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות [...] באופן הבהיר וההחלטי ביותר. בנוסח הראשון התיאור הוא כללי: 'ובהתאם לרצון מצפון האנושות, שבא לידי ביטוי בהצהרת בלפור, במנדט על ארץ ישראל מטעם חבר הלאומים, ובהחלטת עצרת האומות המאוחדות מיום ט"ז כסלו תש"ח'. בנוסח השני התיאור נפרש על-פני שתי פסקאות, ומוזכרת בו תוכנית החלוקה: 'המליצה העצרת בפני כל חברי האומות המאוחדות על קבלתה וביצועה של תכנית חלוקת ארץ-ישראל'. בנוסח הסופי נמחק עניין תוכנית החלוקה. בן-גוריון התנגד להזכרת תוכנית החלוקה בהכרזה, אולי משום שביקש להשאיר לישראל יד חופשית בעניין הגבולות.⁶³ כמו-כן מופיעים בנוסח הסופי שני ביטויים המציינים את תוקפה של החלטת עצרת האו"ם: 'החלטה המחייבת [...] ויאיינה ניתנת להפקעה'. ביטויים אלה משקפים את השאלה שהתעוררה

62. ד' בן-גוריון, במערכה, ד, תל-אביב תש"י, עמ' 62.

63. ראה הדיון בסוגיה זו במנהלת העם ב-12.5.48, עמ' 106-114.

לאור נסיונותיה של מחלקת המדינה האמריקנית לבטל את תוכנית החלוקה – השאלה האם ניתן לשנות את החלטת העצרת. על-פי חוות דעת משפטיות שנמסרו לחברי מנהלת העם ועל-פי תפיסתו של בן-גוריון לא ניתן היה לבטל את ההחלטה והיא חייבה את האו"ם לפעול לביצועה המלא.⁶⁴

ו. מדינה יהודית – על בסיס הזכות הטבעית, ההיסטורית והבין-לאומית-משפטית, התכנסו חברי מועצת העם 'להכריז בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היא מדינת ישראל'. מהי משמעות הביטוי 'מדינה יהודית' בהקשר הגדון? כאשר בוחנים את נוסח ההכרזה מבחינה חברתית ומדינית, ובפרט את חלקה השלישי – החלק ההצהרתי שבה, הקובע את דמותה של המדינה – ניתן לומר שלא היתה כוונה להכריז על מדינה יהודית במשמעות הדתית, כלומר – על מדינה שתנוהל על-פי ההלכה. משמעותו של הביטוי מתחורות מן המשפט המופיע בנוסח הסופי: 'מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות'. בנוסח הראשון נאמר: 'המדינה היהודית תהיה מדינה דמוקרטית, חפשית לעליית יהודים'. בנוסח השני בא הרעיון לידי ביטוי במשפט: 'מדינתנו ישראל תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל, תהא פתוחה לרוחה לעליה יהודית'. ההבדל המהותי בין הנוסח הסופי לבין שני הנוסחים האחרים הוא סדר העדיפויות בהם שונה. בשני הנוסחים הראשונים מודגש קודם כל הרעיון שהמדינה תהיה דמוקרטית, ורק לאחר מכן נזכר עניין העלייה היהודית. לא כך בנוסח הסופי. בנוסח זה נוסף למשפט בדבר העלייה הביטוי 'קיבוץ גלויות'. ואכן, לפי תפיסתו של בן-גוריון, המדינה היהודית הוקמה למען הגשמת המטרה העליונה של הציונות – 'קיבוץ גלויות'. יותר מעשר שנים קודם לכן הכריז בן-גוריון: 'המדינה היהודית, ככל מפעל ציוני, אינה אלא אמצעי למטרה אחת ויחידה: קיבוץ גלויות במולדת'.⁶⁵ מתפיסה זו ינבע מאוחר יותר 'חוק השבות'.⁶⁶ סביר אפוא להניח שהכוונה בהכרזה על 'מדינה יהודית' היתה שהמדינה הוקמה בשביל הלאום היהודי, ולכן סמליה, לשונה וטקסיה הם יהודיים. רק לאחר שדובר על מהותה המרכזית של המדינה צוין כי אופיה יהיה דמוקרטי. המטרה בציון אופיה הדמוקרטי של המדינה היתה להדגיש שהמדינה תהיה מושתתת על ערכים מוסריים ואנושיים נעלים בהתאם למגילת האומות המאוחדות – דבר שהיה בו כדי להוסיף ללגיטימיות הבין-לאומית שלה. כחוט השני עוברים בפסקה הגדונה הכוונה והרצון להבטיח שוויון גמור והזדמנות שווה בכל תחומי החיים לכל תושבי המדינה: לא רק שוויון פורמלי בפני החוק, אלא גם שוויון של ממש בתחום החברתי, בתחום הכלכלי ובתחום המדיני.

ז. הזירה הבין-לאומית – בנוסח הראשון מופנית קריאה 'אל עמי העולם להכיר בנו כחבר שווה זכויות וחובות במשפחת העמים'. בנוסח השני, בסעיף הפונה אל ארגון

64. ראה הערה 35.

65. 'הליכות המדינה היהודית', 29.10.37, אב"ג, נאומים ומאמרים.

66. לסוגיית חוק השבות ראה: א' פלדשטיין, "חוק השבות" – אספקלריה ליחסו של דוד בן-גוריון ליהודי התפוצות, דברי הקונגרס העולמי השנים-עשר למדעי היהדות (בדפוס).

האו"ם, נכתב: 'אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם העברי בבנין מדינתו ובהגנה עליה ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים'. בנוסח הסופי נכתב: 'אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבנין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים'. הקריאה לאומות המאוחדות לעזור לעם היהודי בהגנה על מדינתו הוצאה מפסקה זו. הדעת נותנת שבן-גוריון חשש שקריאה זו תתפרש באו"ם בכלל ובארצות-הברית בפרט כהבעת נכונות מצד המדינה לקבל את תוכנית משטר הנאמנות ואת ההצעה בדבר שביתת נשק; לכן, כדי להסיר כל ספק, הוא מחק אותה מן ההכרזה. הוא הניח שהמדינה היהודית לא תקבל כל עזרה שאינה עזרה בהגנה עליה, ולכן לא ראה טעם לבקש עזרה כזאת. על בסיס אותה תפיסה בוטלה הפסקה: 'אל העולם הנאור כולו אנו נושאים את קולנו לעמוד לימין העם היהודי בהקמת מדינתו'.

ת. יד מושטת לשלום - בהכרזת העצמאות פונה המדינה היהודית אל העמים הערביים בקריאה להושטת יד לשלום. בתחילה מופנית הקריאה לערבים המתגוררים בשטחה של המדינה, ואחר-כך היא מופנית למדינות ערב. בנוסח הראשון נכתב: 'אנו קוראים לערבים, אזרחי המדינה היהודית, ליסול חלק בבנין המדינה, מושיטים יד שלום ואחוה לעמי הארצות השכנות'. בנוסח השני נכתב: 'אנו מושיטים יד לשלום ושכנות טובה לעמי הארצות השכנות וקוראים להם לחדול מריב עם העם הזכאי כמוהם לחיי חירות ועצמאות'. בנוסח הסופי נכתב: '[...] וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו'. סביר להניח שנקודת המוצא של בן-גוריון היתה שזכאותם של היהודים למדינה היא מובנת מאליה, ומאחר שדעתו היתה כי אין מקום להזכיר דברים ברורים מאליהם, הוא שינה את נוסח הפסקה הזאת.

ט. תפקיד אזרחי המדינה: בנוסח הראשון נקראו 'כל תושבי המדינה [...] לשמור על השקט והשלום' ונאמר כי 'הם מצווים בזה לציית ולהישמע למועצת הממשלה הזמנית ולרשויות'. בנוסח השני הופיעה קריאה לאזרחי המדינה להירתם למאמץ 'עליון ולגיוס כל כוחותיו בנפש וברכוש לשם עמידה במערכה תוך בנין המדינה ולשם בנין המדינה תוך עמידה במערכה'. כפי שניתן להסיק מדברים שאמר בן-גוריון בהודמנות אחרת, חובת ההתגייסות היתה בעיניו חובה טבעית של כל אחד מאזרחי המדינה: 'כאן בארץ בית-האבניים ושדה-המערכה של הצינונות המתגשמת, והישוב הוא נושא דבר ההתגשמות. [...] זהו הקיבוץ היהודי היחיד אשר שילב את חייו האישיים בגורל המפעל הציוני והיה לחלוץ ההגשמה הציונית - הגרעין הראשון של העם היהודי המתחדש במולדת'.⁶⁷ היות שראה בחובה זו חובה טבעית של האזרחים לא ראה בן-גוריון כל טעם לצייגה בהכרזת העצמאות, והמשפט הושמט מהנוסח הסופי.

י. יהודי התפוצות - בנוסח הראשון לא מוזכרים יהודי התפוצות. בנוסח השני נאמר: 'אל העם היהודי ברחבי תבל אנו קוראים להתלכד סביב הישוב הלוחם

67. 'המערכה הציונית והישוב', ישיבת הוועד הלאומי, י"א בניסן תש"ז, אב"ג, נאומים ומאמרים; וראה גם: בן-גוריון, במערכה, ה, עמ' 153-154.

ולתנדב לעזרתו במערכה הכבדה על הגשמת חלום הדורות'. בנוסח הסופי נכתב: 'אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב היישוב בעלייה ובבניין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה'. בכך ציין בן-גוריון את החובות המוטלות על יהודי התפוצות בשעה גורלית והיסטורית זו – עלייה, בניין ועמידה לימין המדינה במלחמה העומדת לפרוץ.

עם הקמת המדינה נוצרו תנאים חדשים, מבחינות רבות נוחים יותר, למימושן של המטרות שעמדו לנגד עיניה של התנועה הציונית במשך כל שנות קיומה. המדינה נכונה ליטול על עצמה את ביצוע המשימות הקשות ולהטיל על אזרחיה את עיקר המעמסה, אך היתה זקוקה יותר מתמיד לשותפים שיסייעו לה בעבודה, בכסף ובתמיכה מוסרית. עשר שנים קודם לכן הודיע בן-גוריון: 'בנין המדינה עצמו וביצוע תפקידיה לא יתכנו בלי מאמצים חלוציים מוגברים ובלי שיתוף-כוחות בין יהודי ארץ-ישראל לבין העם היהודי בעולם. המדינה היהודית לא תקום, לא תתקיים ולא תמלא את שליחותה, אם לא תישען על כוחו של העם היהודי כולו'.⁶⁸ הוא היה סבור שמדינת ישראל היא מפעלו של העם היהודי כולו, ולכן רשאים מנהיגיה ואזרחיה לפנות אל העם היהודי באשר הוא, ולתבוע ממנו לשאת עמם בעול המשותף.

יא. 'צור ישראל' – הפסקה האחרונה נפתחת במשפט: 'מתוך בטחון בצור ישראל'. בנוסח הראשון והשני נכתב: 'בבטחנו בצור ישראל'. צבי ברנזון, מחברו של הנוסח הראשון, אמר על בחירתו בביטוי זה: 'המילה "צור" כשלעצמה מובנה סלע גדול וגם מצודה. אבל הביטוי "צור ישראל", שנכלל בביטוי שלי, יש לו משמעות דתית- מסורתית מסוימת ברומזו על האל המשמש מחסה לישראל, כמו בפסוק בתהילים (צד: כב): 'ויהי ה' לי למשגב ואלוהי לצור מחסיי'.⁶⁹

* * *

בקראנו במגילת העצמאות אנו שומעים לא רק את קולו של בן-גוריון הקורא את נוסח ההכרזה, אלא גם את הדי רוחו ודעותיו הפועמים בה. לעריכה ולתיקונים שהוכנסו בנוסחים הקודמים יש משמעות החורגת מעניין הניסוח המילולי. נוסח זה שונה בכמה סוגיות עקרוניות מן הנוסחים הקודמים, וגרסתה הנוכחית של ההכרזה היא המקנה לה את ייחודה. ידו של בן-גוריון יצרה נוסח הכרזה השונה מקודמנו במרקמו הפנימי. בן-גוריון ראה זיקה ישירה בין תקופת המקרא לבין תקופת המדינה. תקופת המקרא, שבה היה העם היהודי עצמאי במולדתו, היתה בעיניו הבסיס לצמיחת המדינה וערכיה, ואת תקופת הגלות ראה כאנטי-תזה לתקופה זו. בפסקה הראשונה המבוססת על יסוד תפיסה רעיונית זו, בא לידי ביטוי השוני המרכזי בין הנוסח הסופי של ההכרזה לבין שני הנוסחים האחרים. בנוסח זה, שבו נזכרות פעמים מספר תקופת המקרא ויצירתה – התנ"ך, עוברת תפיסה זו כחוט השני לאורך ההכרזה. חלקה הראשון של ההכרזה נבנה נדבך על נדבך, במטרה להשיב לכל הקטרוגים

68. 'הליכות המדינה היהודית', 29.10.37, אב"ג, נאומים ומאמרים.

69. ברנזון, מגילת העצמאות, עמ' 28.

על זכותו של העם היהודי להקים מדינה בארץ-ישראל. וזהו המסר המועבר בה: ההיסטוריה של העם היהודי וההיסטוריה של ארץ-ישראל שזורים זה בזה כבר אלפי שנים, קשר שהתאפיין במשך הדורות ביצירה, בכמיהה, בחזון ובהגשמה. הגיעה השעה שהעם, הנע ונד בעולם כבן בלי בית, ישוב למכורתו עתיקת הימים, שאותה קיבל אביו הקדמון כנחלה ובצדה הבטחה כי זרעו ובני-בניו יהיו יורשיה במשך השנים. ועתה, בחודש מאי 1948, הגיע הרגע ההיסטורי, ונוצרה הסיטואציה המאפשרת להגשים הבטחה זו, זכות זו שהוכרה גם באו"ם, ולפיכך אין בכוחה של מדינה זו או אחרת לבטלה.